

УДК 332.12:338.432

В. О. Козловський,
к. е. н., професор, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0955-4347>
М. С. Зуєв,
аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0913-0074>
А. М. Паночишен,
аспірант, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4044-7942>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.4.116

ПАРАДИГМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

V. Kozlovskyi,
PhD in Economics, Professor, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia
M. Zuiev,
Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia
A. Panochyshyn,
Postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

A PARADIGM FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE AGRARIAN INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION CHALLENGES

У даній статті проведено дослідження теоретико-методологічних підходів до визначення категорії "економічна безпека аграрної галузі". Мета даної роботи полягає в теоретичному дослідженні концептуальних засад забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах глобалізаційних викликів. Встановлено, що аграрна галузь являє собою складну динамічну систему економічних взаємовідносин між різними сферами виробництва аграрної продукції, її переробки, транспортування, споживання тощо, кожна з яких характеризується значним числом показників. З'ясовано особливості та сутність категорії агропромисловий комплекс, одним із завдань якого є забезпечення економічної безпеки держави. Розглядаючи поняття економічної безпеки стосовно до аграрної галузі, запропоновано враховувати його особливу важливість, оскільки основне призначення аграрної галузі — це забезпечення населення країни доступними продуктами харчування в необхідному обсязі і відповідною якістю, а також створення робочих місць для жителів сільської місцевості. Визначено сфери і складові економічної безпеки, які складаються з таких елементів: екологічна безпека, політико-правова безпека, фінансова безпека, інвестиційна безпека, інноваційна безпека, соціальна безпека, маркетингова безпека, кадрова безпека, організаційна безпека, технологічна безпека, зовнішньо-економічна безпека, глобальна безпека. Встановлено, що показник економічної безпеки аграрної галузі — це кількісна або якісна характеристика стану агропромислового комплексу, що дозволяє оцінити його економічну стійкість, можливості для розширеного відтворення виробництва аграрної продукції і забезпечення продовольчої безпеки країни. Визначено, що ризиком економічної безпеки аграрної галузі є корупційна складова при просуванні аграрної продукції від товаровиробника до споживача, а також при розподілі фінансових ресурсів як елемента державної підтримки аграрного виробництва тощо. Класифіковано зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці аграрній галузі України, та виокремлено глобалізаційні виклики та стан війни в Україні. Стратегічною ціллю побудови комплексної системи економічної безпеки аграрної галузі є створення необхідних умов для розвитку підприємств аграрного сектору економіки та забезпечення економічної стійкості та соціально-економічної стабільності розвит-

ку територій. Для досягнення даної цілі розроблено "дерево завдань" комплексної системи економічної безпеки аграрної галузі. Визначено сфери і складові економічної безпеки аграрної галузі. Класифіковано загрози економічній безпеці аграрної галузі в умовах глобалізаційних викликів. Доведено, що інтеграція вітчизняного аграрного сектору у світову (глобальну) економіку також несе у собі певні загрози та небезпеки. Так, низькі внутрішні ціни на певні види сільськогосподарської продукції, виробленої всередині країни, роблять вигідним експорт такої продукції, що об'єктивно приведе до активізації зовнішньоекономічної діяльності більшості виробників аграрної продукції. Тобто, складаються умови, коли виробники будуть зацікавлені у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції та розширенні обсягу експорту, а це, у свою чергу, може призвести до зменшення постачання продовольства на вітчизняний ринок, що несприятливо відіб'ється на забезпеченні економічної і продовольчої безпеки держави.

In this article, a study of theoretical and methodological approaches to the definition of the category "economic security of the agrarian industry" is carried out. The purpose of this work is a theoretical study of the conceptual foundations of ensuring the economic security of the agrarian industry in the face of globalization challenges. It has been established that the agricultural sector is a complex dynamic system of economic relationships between various spheres of agricultural production, processing, transportation, consumption, etc., each of which is characterized by a significant number of indicators. The peculiarities and essence of the category of agro-industrial complex, one of the tasks of which is to ensure the economic security of the state, have been clarified. When considering the concept of economic security in relation to the agricultural sector, it is suggested to take into account its special importance, since the main purpose of the agricultural sector is to provide the country's population with affordable food products in the required quantity and appropriate quality, as well as to create jobs for rural residents. The spheres and components of economic security are defined, which consist of the following elements: environmental security, political and legal security, financial security, investment security, innovation security, social security, marketing security, personnel security, organizational security, technological security, foreign economic security, global security. It has been established that the indicator of economic security of the agricultural industry is a quantitative or qualitative characteristic of the state of the agro-industrial complex, which allows to assess its economic stability, opportunities for expanded production of agricultural products and ensuring food security of the country. It was determined that the risk of economic security of the agricultural industry is the corruption component in the promotion of agricultural products from the producer to the consumer, as well as in the distribution of financial resources as an element of state support for agricultural production, etc. External and internal threats to the economic security of the agricultural sector of Ukraine are classified, and globalization challenges and the state of war in Ukraine are singled out. The strategic goal of building a comprehensive system of economic security of the agrarian industry is to create the necessary conditions for the development of enterprises in the agrarian sector of the economy and to ensure economic stability and socio-economic stability of the development of territories. To achieve this goal, a "task tree" of a comprehensive system of economic security of the agrarian industry has been developed. The spheres and components of the economic security of the agrarian industry are defined. Threats to the economic security of the agrarian industry in the context of globalization challenges are classified. It has been proven that the integration of the domestic agricultural sector into the world (global) economy also carries certain threats and dangers. Thus, low domestic prices for certain types of agricultural products produced in the interior of the country make it profitable to export such products, which will objectively lead to the intensification of the foreign economic activity of most producers of agricultural products. That is, the conditions are created when producers will be interested in increasing the production of agricultural products and expanding the volume of exports, and this, in turn, may lead to a decrease in the supply of food to the domestic market, which will adversely affect the provision of economic and food security of the state.

Ключові слова: економічна безпека, аграрна галузь, глобалізаційні виклики, війна, загрози економічній безпеці, складові економічної безпеки аграрної галузі, Україна.

Key words: economic security, agrarian industry, globalization challenges, war, threats to economic security, components of economic security of the agrarian industry, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з основних напрямів державної аграрної політики є підвищення ефективності регулювання ринку продовольства з метою забезпечення економічної та продовольчої безпеки країни. При розгляді питань забезпечення економічної безпеки аграрної галузі України принципово важливим моментом є вивчення проблематики дослідження, розробка класифікацій видів безпеки та загроз, а також вивчення особливостей функціонування аграрної галузі.

Стійкий розвиток аграрної галузі можливий тільки у тому випадку, коли буде досягнутий такий рівень рентабельності аграрного виробництва, який дозволить забезпечити розширене відтворення основних видів сільськогосподарської продукції. Саме виробництво сільськогосподарської продукції є тим початковим, вхідним елементом процесу виробництва продуктів харчування, який дає імпульс для розвитку всіх подальших стадій виготовлення кінцевої аграрної продукції. Так, один працівник сільського господарства ство-

рює передумови для зайнятості шести працівників у суміжних галузях економіки, що свідчить про наявність певних закономірностей у функціонуванні системи управління аграрної галузі, а саме — чіткого вияву принципів пропорційності та оптимальної співвідносності певних базових елементів системи управління. Іншими словами, будь-який процес, будь-яка система управління, незалежно від рівня розвитку економіки в цілому, являє собою сукупність елементів, між якими існує певна пропорційність і оптимальна співвідносність.

Аграрна галузь із її базовою складовою — сільським господарством, є системоутворюючою галуззю національної економіки, гарантує збереження суверенітету держави через забезпечення продовольчої, стимулює розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій [1, 2].

В умовах війни в Україні можна говорити про потрібну роль аграрної галузі у забезпеченні економічної безпеки країни: по-перше, вона є структуроутворюючим елементом економіки та виконує виробничу функцію; по-друге, вона дає можливість працевлаштування для мешканців села та кошти для існування їх родин, а отже, несе соціальне навантаження та відповідальність; по-третє, вона використовує природні ресурси та функціонує у тісному зв'язку з навколишнім середовищем, тому несе відповідальність за збереження екосистем [Книга МОЯ].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Як відомо, проблеми досягнення економічної безпеки, окремих галузей економіки, а також дослідження питань, пов'язаних з цією проблемою, відображені в наукових працях багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених: Дж. Барбера, Л. Біркена, І. Бінька, О. Барановського, З. Варналія, О. Власюка, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Горбуліна, К. Гудвіла, К. Девіса, О. Ємельянова, М. Єрмошенка, А. Качинського, Г. Калетніка, С. Козловського, Р. Леонарда, Ю. Лисенка, Т. Лоурі, О. Макара, А. Мокія, В. Мунтіяна, Г. Пастернак-Таранушенка, В. Предборського, Д. Прейгера, У. Семюелса, О. Черняка, Л. Шевченко, В. Шлемко, А. Штангрета та ін. Разом з тим, ще не всі проблеми, пов'язані із забезпеченням економічної безпеки держави і, насамперед, її аграрної галузі знайшли своє теоретичне та практичне вирішення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета даної роботи полягає в теоретичному дослідженні концептуальних засад забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах глобалізаційних викликів.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрна галузь являє собою складну динамічну систему економічних взаємовідносин між різними сферами виробництва аграрної продукції, її переробки, транспортування, споживання тощо, кожна з яких характеризується значним числом показників. В основі методики оцінювання рівня економічної безпеки аграрної галузі лежить дедуктивний принцип, який дозволяє ретельно розглянути особливості виробничої, технологічної, економічної, екологічної, соціальної тощо діяльності аграрної галузі окремо взятого регіону, виявити загрози цій діяльності з боку постійно мінливого зовнішнього середовища, а також виявити матеріальні, трудові, фінансові, інтелектуальні резерви регіону, що можуть бути задіяні для посилення його виробничо-економічного та інших видів потенціалу.

В економічному словнику зазначається, що "агρόпромиловий комплекс — це сукупність галузей, організаційно й економічно об'єднаних єдністю мети і завдань щодо розв'язання продовольчої проблеми" [3]. Саме існування терміну "АПК" говорить про те, що межа між аграрним і індустріальним (промисловим) секторами економіки є досить умовною. АПК є єдиною цілісною виробничо-економічною системою, що охоплює низку галузей, які спеціалізуються на виробництві продовольства. До складу сучасного АПК входять такі складові: а) власне саме сільське господарство як центральна ланка АПК; б) система забезпечення сільського господарства різним устаткуванням і засобами виробництва: комбікормова, мікробіологічна промисловості, сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив і хімікатів, сільське будівництво; в) заготівля, збереження й переробка сільськогосподарської продукції: харчова, м'ясо-молочна, борошномельно-круп'яна промисловість, а також такі допоміжні галузі, як транспортування, зберігання й реалізація сільськогосподарської продукції, торгівля і громадське харчування. Ці складові об'єднуються в різного роду агропромислові об'єднання, агрокомбіати, агрофірми, асоціації, виробничі й науково-виробничі системи тощо [4].

Рис. 1. Сфери і складові економічної безпеки аграрної галузі

Критеріями економічної безпеки є рівень і якість життя населення, темпи інфляції, рівень безробіття, масштаби тіньової економіки, обсяги міжнародних резервів та ін.

Розглядаючи поняття економічної безпеки стосовно до аграрної галузі, слід враховувати його особливу важливість, оскільки основне призначення АПК — це забезпечення населення країни доступними продуктами харчування в необхідному обсязі і відповідною якістю, а також створення робочих місць для жителів сільської місцевості. Тому, як підкреслює [5], стан АПК зумовлює не тільки продовольчу безпеку, а й соціальну стабільність у суспільстві (рис. 1).

Особливістю і складністю при побудові системи економічної безпеки аграрної галузі є те, що її дієвість багато у чому залежить від людського фактору. У зв'язку з цим можна виділити два принципово різних підходи до побудови системи забезпечення економічної безпеки аграрної галузі: об'єктивний і суб'єктивний.

Об'єктивний підхід формується на основі аналізу сутності проблеми і передбачає розробку та прийняття рішень для її розв'язання. Тут формуються цілі та завдання, генеруються відповідні ідеї, пропонуються методи їх оцінки тощо, на підставі чого розробляються та ухвалюються рішення, які закріплюються в нормативах, стандартах, законах і т.п. Об'єктивний підхід, як правило, має схильність до формалізації і використовується для вирішення типових завдань. Він зазвичай використовується на державному рівні, на рівні великих корпорацій, а також в комп'ютерних системах обґрунтування, прийняття та підтримки управлінських рішень.

Суб'єктивний підхід формується особливо-стями мислення та дій людини, яка може впли-

нути на якість прийнятих рішень, сприяючи розв'язанню проблеми або навпаки, породжуючи нові ризики. Сутність суб'єктивного підходу полягає у розробці певних процедур, критеріїв, методик тощо, використання яких у стандартних ситуаціях давало б приблизно такий же результат, що і людина, яка приймає рішення. Але тут виникає складне завдання забезпечення можливості реалізації цього підходу, оскільки розв'язок знаходиться у сфері математичної психології, тобто побудови системи правил прийняття управлінських рішень за оцінкою можливих варіантів дій людини на основі використання формальних методів і комп'ютерних систем. Разом з тим, перспектива застосування цього підходу є дуже широкою.

Показник економічної безпеки аграрної галузі — це кількісна або якісна характеристика стану агропромислового комплексу, що дозволяє оцінити його економічну стійкість, можливості для розширеного відтворення виробництва аграрної продукції і забезпечення продовольчої безпеки країни.

Забезпечення економічної безпеки АПК — це постійний циклічний процес, під час якого реалізується система різноспрямованих заходів. З одного боку, це заходи, спрямовані на підвищення фінансової стійкості, ліквідності, конкурентоспроможності аграрних підприємств та створення сприятливих можливостей для забезпечення економічних переваг аграрного виробництва. З іншого боку, це заходи, що повинні позитивно впливати на рівень та умови життя населення, яке безпосередньо зайнято в аграрному виробництві, на жителів прилеглих територій та на стан навколишнього середовища.

Одним із важливих питань проведеного дослідження є встановлення критеріїв економіч-

Рис. 2. Загрози економічній безпеці аграрної галузі

ної безпеки. Критерій економічної безпеки — це кількісне або якісне порогове значення того чи іншого показника, за яким здійснюється оцінювання рівня економічної безпеки аграрної галузі України [6].

Виходячи з даного визначення, виокреммо основні вимоги, яким, на нашу думку, повинні відповідати критерії, що характеризують економічну безпеку аграрної галузі. Такі критерії повинні:

- віддзеркалювати результати діяльності аграрної галузі;
- відображати головну мету функціонування аграрної галузі;
- забезпечувати ефективний відтворювальний процес аграрного виробництва;
- давати можливість достовірно оцінювати рівень економічної безпеки аграрної галузі в цілому та кожної її складової частини окремо.

Аналіз існуючої системи економічних взаємовідносин в АПК України показує, що ці відносини ще не забезпечують повною

мірою економічну безпеку аграрної галузі, оскільки суттєво не зменшують потенційні загрози, що існують в даний час в країні [7]. Окрім того, все ще не розроблений чіткий механізм управління ризиками, значною є корупційна складова при просуванні аграрної продукції від товаровиробника до споживача, а також при розподілі фінансових ресурсів як елемента державної підтримки аграрного виробництва тощо. Можливі зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці аграрній галузі України представлені нами на рис. 2.

Таким чином можна стверджувати, що економічна безпека аграрної галузі країни — це стійка система економічних взаємовідносин між суб'єктами аграрного виробництва з приводу забезпечення аграрної галузі сучасними засобами виробництва, спроможними ефективно організувати відтворювальні процеси з метою задоволення зростаючих потреб населення в продовольстві, забезпечення конкурентних переваг країни на світовому агропродов-

Рис. 3. "Дерево завдань" системи забезпечення економічної безпеки аграрної галузі

вольчому ринку, збільшення обсягів експорту аграрної продукції тощо.

Алгоритм побудови комплексної системи економічної безпеки аграрної галузі передбачає створення так званого "дерева завдань", яке наведено на рис. 3.

Стратегічною ціллю побудови комплексної системи економічної безпеки аграрної галузі є створення необхідних умов для розвитку підприємств аграрного сектору економіки та забезпечення економічної стійкості та соціально-економічної стабільності розвитку територій. Для досягнення даної цілі необхідно розробити відповідний механізм забезпечення економічної безпеки розвитку аграрної галузі на кожному рівні: глобальному, державному, регіональному, місцевому та на рівні підприємства.

Економічна безпека аграрної галузі регіону виявляється також у створенні такої системи виробничо-економічних відносин між

сферами АПК, яка згладжує наслідки диспаритету цін, сприяє зниженню безробіття в сільській місцевості та розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, приводить до зменшення розміру кредиторської та дебіторської заборгованостей, приваблює інвесторів, максимально використовує інноваційний підхід при виробництві аграрної продукції, що дозволяє забезпечити незалежність регіону в забезпеченні його продовольством і здійснювати активну зовнішньоекономічну діяльність у постачанні продукції на експорт.

В даний час аграрна галузь України перебуває в активній фазі інституційної трансформації. Про це свідчить зміна економічної політики України у напрямі інтеграції до Європейського Союзу, удосконалення законодавства у земельних відносинах та спроба провести децентралізацію влади та реформу місцевого самоврядування.

Запланована інтеграція вітчизняного аграрного сектору у світову (глобальну) економіку також несе у собі певні загрози та небезпеки. Так, низькі внутрішні ціни на певні види сільськогосподарської продукції, виробленої всередині країни, роблять вигідним експорт такої продукції, що об'єктивно приведе до активізації зовнішньоекономічної діяльності більшості виробників аграрної продукції. Тобто, складаються умови, коли виробники будуть зацікавлені у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції та розширенні обсягу експорту, а це, у свою чергу, може призвести до зменшення постачання продовольства на вітчизняний ринок, що несприятливо відіб'ється на забезпеченні економічної і продовольчої безпеки держави.

ВИСНОВКИ

Економічна безпека аграрної галузі являє собою сукупність економічних відносин економічних агентів і їх інтересів, яка забезпечує цілісність і стійкість аграрної галузі до потенційних загроз і є спроможною зменшити (або усунути) дестабілізуючі фактори чи трансформувати їх у конкурентні переваги з метою досягнення продовольчої безпеки держави. Економічна безпека аграрної галузі являє собою складну багаторівневу систему, що являє собою підсистему економічної безпеки аграрної галузі, для якої властиві своя сукупність взаємовідносин, що мають різну спрямованість і ступінь впливу на якісний стан системи.

Необхідність вдосконалення системи державного управління аграрною галуззю обумовлена невідповідністю державного управління сучасним вимогам і умовам глобалізаційних перетворень та війни в Україні, що проявляється в нерівноправному становищі аграрної галузі в порівнянні з іншими сферами суспільного виробництва, соціально-економічної диференціації людей, низького ступеня науково-технічного прогресу в аграрній сфері, падінні доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Література:

1. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/7644>

2. Кальний С. В. Економічна безпека сільського господарства України в контексті еконо-

міки сталого розвитку. Науковий вісник Академії муніципального управління. 2013. № 2. С. 122—131.

3. Экономический словарь агропромышленного комплекса. Под. ред. А. А. Стороженко. К.: Урожай, 1986. 336 с.

4. Калетнік Г. М., Козловський С. В., Кіреєва Е. А., Підвальна О. Г. Управління регіональною продовольчою безпекою в умовах економічної нестабільності: Вінниця: Мерк'юрі-Поділля, 2015. 252 с.

5. Курило В. І. Про зміст та співвідношення деяких аграрних дефініцій. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 87—92.

6. Козловський С. В., Герасименко Ю. В. Моделювання інвестиційних процесів в агропромисловому комплексі України: Вінниця: Глобус-Прес, 2007. 136 с.

7. Забезпечення стійкого економічного розвитку агропромислового комплексу регіону. За ред. С. В. Козловського. Вінниця: Мерк'юрі-Поділля, 2016. 258 с.

References:

1. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2013), "Strategy of development of agrarian sector of Ukraine till 2020", Available at: <http://minagro.gov.ua/node/7644> (Accessed 25 Jan 2024).

2. Kalniy, S. V. (2013), "The economic security of Ukraine's agriculture economy in the context of sustainable development", *Naukoviy visnik Akademii mynicipalnogo upravlinnia*, vol. 2, pp. 122—131.

3. Storozhuk, A. A. (1986), *Economicheskii slovar agropromishlenogo kompleksa* [Economic Dictionary agribusiness] Uroжай, Kiev.

4. Kaletnik, G. M., Kozlovskiy, S. V., Kireeva, E. A., Pidvalna, O. G. (2015), *Yptavlennia regionalnoy prodovolchoy bezpekoy v umovah ekonomichnoi nestabilnosti* [Management of regional food security in times of economic instability], *Merk'iuri-Podillia*, Vinnytsia, Ukraine.

5. Kurilo, V. I. (2014), "The content and value of some agricultural definitions", *Economika APK*, vol. 2, pp. 87—92.

6. Kozlovskiy, S. V. (2007), *Modelivannia investitsiynih procesiv v agropromislovomy kompleksi Ukraini* [Modelling of investment processes in agriculture Ukraine], *Globus-Press*, Vinnitsa.

7. Kozlovskiy, S. V. (2015) *Zabezpechennia stiykogo ekonomichnogo rozvitku agropromislovogo kompleksy region* [Providing sustainable development of agriculture in the region], *Merk'iuri-Podillia*, Vinnytsia, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2024 р.